

СТАНДАРТИЗАЦІЯ ТА СЕРТИФІКАЦІЯ ЯК ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ТА ЯКОСТІ ТОВАРІВ, РОБІТ, ПОСЛУГ

Розглянуто особливості стандартизації та сертифікації як засобів забезпечення безпеки та якості товарів, робіт, послуг. Визначено переваги, за допомогою яких стандартизація та сертифікація впливають на якість і безпеку товарів. Їхньою основною функцією є захист людини, її майна і природного середовища від негативних наслідків сучасного науково-технічного розвитку, несумлінних виробників і продавців, а також створення умов для чесної конкурентної боротьби.

Ключові слова: стандартизація, сертифікація, якість продукції, безпека продукції.

Постановка проблеми. У сучасних умовах особливої актуальності набули проблеми продовольчої безпеки країни, серед яких однією із найважливіших є виробництво продуктів харчування, які б задовольняли вимоги якості й безпеки. Стандартизація і сертифікація є необхідними та вагомими інструментами управління якістю та безпекою товарів, робіт і послуг підприємства, які за допомогою свого взаємозв'язку здатні здійснювати вагомий вплив на виробничі процеси підприємства та є необхідною умовою його розвитку.

Стан дослідження. Питання управління якістю, стандартизації та сертифікації продукції досліджували такі науковці, як А. О. Болотніков, В. В. Добровольська, О. В. Загуменна, В. О. Кислицин, В. Г. Котляр, В. І. Кривошоков, Ю. Д. Морозова, В. В. Тарасова, В. Г. Топольник та ін.

Метою статті є окреслення ролі стандартизації та сертифікації як засобів забезпечення безпеки та якості товарів, робіт і послуг.

Виклад основних положень. Важливими елементами механізму управління якістю продукції є стандартизація та сертифікація.

Стандартизація та сертифікація продукції є різнобічним і багатовимірним поняттям, яке потребує загального обґрунтування щодо сфери якості та безпеки товарів, робіт і послуг.

Значну роль у підвищенні якості продукції виконують стандарти, які є організаційно-технічною основою систем якості. Існувала практика внесення в контракти вимог до систем якості, що допов-

нювали вимоги до продукції, а також до перевірки систем якості на підприємстві у виробника. Для регулювання процесу перевірки систем якості в низці країн (США, Канада, Великобританія та інших) були створені національні стандарти, що встановлюють вимоги до систем якості, а 1987 р. Міжнародною організацією зі стандартизації ISO були розроблені і впроваджені міжнародні стандарти серії 9000, доповнені в подальшому стандартами серії 10000, які сконцентрували досвід управління якістю, нагромаджений в різних країнах, і в багатьох із них були запроваджені як національні.

Жодне суспільство не може існувати без технічного законодавства та нормативних документів, які регламентують правила, процеси, методи виготовлення та контролю продукції, а також гарантують безпеку життя, здоров'я і майна людей та навколишнього середовища. Стандартизація якраз і виконує ці функції, є запорукою найбільш високої якості продукції. Завдяки стандартизації суспільство має можливість свідомо керувати своєю економічною і технічною політикою, сприяючи випуску виробів високої якості [4, с. 76].

Стандартизація як один із ефективних засобів підвищення якості і безпеки продукції має два значення: по-перше, встановлення єдиних норм і вимог на готову продукцію, напівфабрикати, сировину й матеріали; по-друге, позбавлення кого-, чого-небудь оригінальності. Суть її полягає в забезпеченні планомірної діяльності на усіх рівнях виробництва з установлення та використання у різних галузях народного господарства обов'язкових норм і правил, спрямованих на пришвидшення технічного прогресу і досягнення високої якості продукції [3, с. 237]. Крім того, метою стандартизації є створення умов для раціонального використання всіх видів національних ресурсів і відповідності продукції, процесів та послуг їх функціональному призначенню, сприяння науково-технічному прогресу та міжнародному співробітництву, а також створення умов для усунення невинуватених технічних перешкод у міжнародній торгівлі [2, с. 279].

Стандартизація, відповідно до основної мети, має головне завдання – створення системи нормативної документації, яка визначає прогресивні вимоги до продукції, що виготовляється для потреб народного господарства, населення, оборони держави та експорту, до її розробки, вироблення та застосування, а також забезпечення контролю за правильністю використання цієї документації [3, с. 238].

Згідно із Законом України «Про стандартизацію», об'єктами стандартизації є матеріали, складники, обладнання, системи, їх сумісність; правила, процедури, функції, методи, діяльність чи її результати, включаючи продукцію, персонал, системи управління;

вимоги до термінології, позначення, фасування, пакування, маркування, етикетування тощо [8].

Вплив стандартизації на поліпшення якості продукції здійснюється через комплексне розроблення стандартів на сировину, матеріали, напівфабрикати, комплектуючі вироби, обладнання, оснащення і готову продукцію, а також через установлення у стандартах технологічних вимог і показників якості, єдиних методів і засобів контролю [2, с. 279].

Безпека продукції – це відсутність будь-якого ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища за звичайних умов використання, зберігання, транспортування, виготовлення і утилізації продукції.

Якість продукції – рівень відповідності сукупності технічних, експлуатаційних, економічних, естетичних та інших параметрів продукту рівню потреб суспільства, тобто рівень її (продукції) корисних для суспільства властивостей [9, с. 132].

Юридичну значущість поняття «якість товару (роботи, послуги)» отримує тільки в тому разі, якщо під ним розуміти сукупність властивостей, закріплених стандартами, технічними умовами, зразками (еталонами), іншими нормативно-правовими актами, а також договором. Тому наявність стандарту є необхідною умовою для сертифікації товару, контролю і нагляду за якістю.

Стандартизація проводиться на рівні компанії (стандарт підприємств), групи компаній (стандарт концерну), міністерства (галузевий стандарт), національному (наприклад, національний стандарт України), регіональному (наприклад, Європейський стандарт), міждержавному (наприклад СНД) та міжнародному (міжнародний стандарт) рівнях [6, с. 39].

На думку В. Г. Топольника та М. А. Котляра, стандартизація виступає найбільш дієвим елементом наукового прогресу, що містить покращення якості продукції на основі скорочення витрат на раціональне використання ресурсів підприємства щодо виготовлення того чи іншого виду продукції.

Вчені вважають, що стандартизація слугує для багаторазового застосування і є сукупністю вимог, виконання яких створює можливість вирішення наявних завдань, які пов'язані з підвищенням рівня відповідності потрібним параметрам.

В. О. Кислицин розглядає стандартизацію в двох аспектах:

– як сукупність нормативно-технічних документів, у яких укажуться прогресивні вимоги щодо виробництва продукції та які виконують функцію контролю за дотриманням цих вимог;

– як узагальнений результат науки та техніки, практичних експериментів, які спрямовані на максимальну користь для суспільства [5, с. 72–73].

Дослідження В. О. Кислицина можна доповнити визначенням поняття стандартизації, яке полягає в тому, що характерною рисою стандартизації є не лише розробка нормативно-технічної документації з якості продукції, а її прив'язка до законодавчої регламентації того, яка саме повинна бути промислова продукція.

М. І. Шаповал стверджує, що головна роль стандартизації продукції полягає в тому, що цей процес покликаний поєднувати наукові, технічні, економічні, юридичні, господарські, естетичні, традиційні, загальноприйняті аспекти розвитку згідно з уподобаннями споживачів, акцентуючи саме на підвищенні вдосконалення процесу виробництва та управління [10, с. 6–7].

Стандартизація продукції – це встановлення і застосування єдиних правил з метою упорядкування, узаконення й запровадження показників і норм якості і безпеки продукції, а також відпрацювання у сфері виробництва технологічних процесів і операцій відповідно до цих вимог. Вона є визначальним елементом специфічного менеджменту, що найбільше впливає на процес постійного забезпечення виробництва і постачання на ринок конкурентоспроможної продукції.

Метою стандартизації в Україні є:

- 1) забезпечення відповідності об'єктів стандартизації призначенню;
- 2) керування різноманітністю, застосовність, сумісність, взаємозамінність об'єктів стандартизації;
- 3) забезпечення раціонального виробництва шляхом застосування визнаних правил, настанов і процедур;
- 4) забезпечення охорони життя та здоров'я;
- 5) забезпечення прав та інтересів споживачів;
- 6) забезпечення безпечності праці;
- 7) збереження навколишнього природного середовища і економії всіх видів ресурсів;
- 8) усунення технічних бар'єрів у торгівлі та запобігання їх виникненню, підтримка розвитку і міжнародної конкурентоспроможності продукції [8].

Усі нормативні документи стандартизації (стандарти, правила, норми, умови тощо) повинні бути спрямовані на результат стандартизації – продукцію, товари, роботи, послуги та ін. Для виробників стандарти є еталоном якості. Будь-які відхилення зумовлюють нестандартність продукції. Водночас стандарти передбачають класифікацію

продукції за якістю, поділяючи її відповідно на категорії, сорти і класи. Продукція нижчого класу чи сорту має нижчу реалізаційну ціну, що негативно позначається на результатах господарської діяльності підприємства.

Залежно від важливості й рівня виробництва на продукцію можуть розроблятися різні види стандартів. Так, державні стандарти (ДСТУ) розробляють здебільшого на продукцію, яку використовують у машинобудуванні, для населення і народного споживання, а також на продукцію, що використовується як комплектуючі для інших галузей народного господарства. Особливі вимоги, котрі підлягають обов'язковому дотриманню всіма суб'єктами підприємницької діяльності, встановлюються щодо продукції і тих її параметрів, які можуть загрожувати здоров'ю та життю людей, їх майну, не забезпечують достовірність і єдність вимірювань, технічні характеристики виготовлення й експлуатації тощо.

Галузеві стандарти (ГСТУ) розробляють лише тоді, коли відсутні державні, або за необхідності встановлення таких вимог, які доповнюють або поліпшують їх. Ці стандарти також важливі. Всі суб'єкти підприємницької діяльності певної галузі повинні безумовно дотримуватись їх.

Особливим нормативним документом є технічні умови (ТУ), які містять вимоги, що регулюють відносини між виробником і споживачем продукції. Вони регламентують норми і вимоги стосовно якості тих видів продукції, для яких державні або галузеві стандарти не розробляються. Такі умови можуть стосуватися якості нових видів продукції на час їхнього запровадження у виробництво. Технічні умови як документ, зокрема внесені в нього зміни, підлягають обов'язковій державній реєстрації в територіальних органах зі стандартизації, метрології й сертифікації.

Стандарти науково-технічних та інженерних товариств (спілок) України (СТТУ) розробляють за потребою розповсюдження та впровадження систематизованих, узагальнених результатів фундаментальних і прикладних досліджень, одержаних у певних галузях знань і сферах професійних інтересів. Вимоги СТТУ не повинні суперечити обов'язковим вимогам ДСТУ та ГСТУ. Підприємства застосовують СТТУ добровільно, а окремі громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, якщо вважають доцільним використовувати нові передові засоби, технології, методи та інші вимоги, які містяться в цих стандартах. Використання СТТУ для виготовлення продукції можливе лише за згодою замовника або споживача цієї продукції, що закріплено договором або іншою умовою.

В окремих випадках підприємства можуть створювати власні стандарти (СТП) на певні види продукції, послуги, види робіт або окремі технологічні операції (наприклад, на поліетиленові горщики для розсади овочів, які виробляє у підсобному цеху підприємство). Ці стандарти узгоджуються в територіальних органах зі стандартизацією, метрологією й сертифікацією і є обов'язковими для підприємства.

Державна система стандартів вимагає, щоб суб'єкти підприємницької діяльності, незалежно від форм власності, дотримувались стандартів на всіх стадіях виготовлення, виробництва, реалізації, зберігання, транспортування, ремонту і мали посилення на стандарти, що пройшли державну реєстрацію.

Технічний регламент (ТР) – прийнятий органом влади нормативно-правовий документ, що передбачає обов'язковість правових положень і містить технічні вимоги до продукції, процесів, послуг безпосередньо у технічному регламенті або через посилення на стандарти чи відтворення їхнього змісту. Передусім технічний регламент установлює обов'язкові вимоги щодо: захисту життя, здоров'я та майна людини; захисту тварин, рослин і довкілля; безпеки продукції, процесів, послуг; запобігання введенню в оману стосовно призначення та безпеки продукції; усунення загрози для національної безпеки.

Керівний нормативний документ (КНД) – нормативний документ, який встановлює норми, правила, вимоги організаційно-методичного та загальнотехнічного характеру. До КНД належать методичні вказівки, методики розрахунків, типові положення про службу та порядок проведення робіт тощо. Технічні умови та керівні нормативні документи можуть розроблятися для розвитку стандартів, а також за їх відсутності на ту чи іншу продукцію (процес, роботу, послугу).

Стандарти, технічні умови та керівні нормативні документи містять показники, що можуть бути охарактеризовані кількісно й якісно, вони називаються показниками стандартів. Показники стандартів – це характеристика об'єктів стандартизації, що виражаються за допомогою умовних одиниць, позначень чи понять. До показників стандартів належать показники щодо розмірів виробів, хімічного складу, фізичних властивостей, маси, експлуатаційних якостей, економічності, надійності, нешкідливості, безпеки тощо.

У спеціальній літературі сертифікат розглядається як документ, який засвідчує, що вироблені товари відповідають відповідному на них стандарту.

А. О. Болотніков вважає, що сертифікація продукції є комплексом процедурних заходів, які повинні здійснюватись послідовно та систематично, спираючись на власні правила, управлінням і мають

на меті підтвердження відповідності одиниць продукції визначеним вимогам і технічним умовам, які зазначені в стандартах. Ці процедури покликані гарантувати якісні параметри продукції шляхом контрольних випробувань та для їх підтвердження надавати сертифікат [1, с. 76].

В. Г. Топольник і В. Г. Котляр стверджують, що, зважаючи на те, що сертифікація здійснюється за визначеними процедурами правилами, вона і є єдиним достовірним доказом відповідності продукції якісним параметрам [5, с. 101].

На думку М. І. Шаповала, сьогодні сертифікація продукції є одним із найважливіших механізмів управління якістю продукції, який, з огляду на об'єктивну оцінку третьої сторони, може надати для споживача не тільки підтвердження про її придатність та якість, а і безпеку, екологічність і конкурентоздатність [10, с. 64].

Сертифікація – процедура, за допомогою якої визнаний у встановленому порядку (уповноважений) орган документально підтверджує відповідність продукції, систем управління якістю, систем управління навколишнім середовищем, систем управління охороною праці персоналу, встановленим законодавством вимогам, що діють в Україні.

Сертифікація є основою державного регулювання безпеки товарів і послуг. Її основною функцією є захист людини, її майна і природного середовища від негативних наслідків сучасного науково-технічного розвитку, від несумлінних виробників і продавців, а також створення умов для чесної конкурентної боротьби.

Сертифікація має на меті: захист споживачів; сприяння споживачеві в компетентному виборі продукції; підтвердження показників якості продукції, які заявлені виготовлювачем; створення умов для участі суб'єктів господарювання в міжнародному, економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі; запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян, навколишнього середовища.

Сертифікат підтверджує безпечність й екологічну чистоту продукції для споживача, а виробництва – для навколишнього середовища. Він сприяє участі суб'єктів підприємницької діяльності в міжнародному економічному співробітництві.

На практиці застосовуються різні методи підтвердження відповідності того чи іншого виду продукту необхідним вимогам. Це можуть здійснювати виробники, замовники, продавці або незалежні органи й організації. Незалежним може бути державний нагляд за дотриманням обов'язкових вимог стандартів, технічний і санітарний

нагляд за безпекою, а також відомчий контроль і приймання продукції для державних потреб.

Відповідні органи сертифікують продукцію, видають сертифікати відповідності та ліцензії, а також призупиняють або скасовують їхню дію.

Обов'язкова сертифікація здійснюється відповідно до вимог чинних національних законодавчих актів та обов'язкових вимог нормативних документів, національних і міжнародних стандартів інших держав. Перелік продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації, затверджується Головним національним органом з оцінки відповідності. Діяльність з обов'язкової сертифікації здійснюються органами із сертифікації та випробувальними лабораторіями, акредитованими в установленому порядку в рамках діючих систем обов'язкової сертифікації. Обов'язкова сертифікація здійснюється в межах державної системи управління суб'єктами господарювання з метою визначення відповідності продукції вимогам стандартів. Обов'язкова сертифікація продукції проводиться на її безпечність та екологічність з метою виходу на міжнародний ринок.

Добровільна сертифікація може проводитись з ініціативи суб'єктів господарювання на відповідність продукції вимогам, що не підлягають обов'язковій сертифікації. Без добровільної сертифікації продукція реалізується, зазвичай, за цінами, у кілька разів нижчими від світових. Тому вона, підтверджуючи високу якість продукції, є необхідною умовою зміцнення ринкової позиції підприємств.

Усі заходи, пов'язані зі стандартизацією і сертифікацією систем якості і безпеки підприємств, дозволяють створювати конкурентоспроможне виробництво та ефективно реалізовувати конкурентоспроможну продукцію на основі організації тотального управління цими процесами.

Сертифікацію визначають як дію, яка підтверджує за допомогою знаку або сертифіката відповідність виробу вимогам, визначеним стандартом або технічними умовами. За допомогою сертифікації третя сторона дає письмову гарантію, що продукція (процес, послуга) відповідає заданим вимогам. Третью називають стороною, яка не залежить від постачальника (перша сторона) і покупця (друга сторона). Слово «сертифікат» відомо у значенні документа, який складений за визначеною формою. Видача сертифіката, що супроводжує випуск і використання якого-небудь приладу, верста або партії продукції, ще не означає, що проходить процес сертифікації. Цьому кінцевому акту має передувати комплекс робіт зі створення системи сертифікації. Система сертифікації – це система з власними правилами виконання

процедури сертифікації та управління нею, вона забезпечує і гарантує достовірність сертифіката в найширшому розумінні цього слова, який охоплює всі аспекти виробництва, контролю і забезпечення якості продукції.

Висновки. Стандартизація і сертифікація є необхідними та вагомими інструментами управління якістю і безпекою продукції підприємства, які за допомогою свого взаємозв'язку здатні здійснювати вагомий вплив на виробничі процеси підприємства та є необхідною умовою його розвитку.

Варто виокремити функціональні характеристики сертифікації, які здатні впливати на управління якістю продукції вітчизняних підприємств, а також її безпеки, зокрема: здійснення послідовно визначених процедурних заходів на основі контрольних випробувань параметрів і показників продукції, що засвідчують достовірність заходів щодо доказу відповідності якості продукції; документальне підтвердження якості на основі законодавчо встановлених вимог одиниць продукції до вимог стандартів і технічних умов; гарантування якості продукції та надання сертифіката відповідності, який підтверджує можливість підприємства підтримувати її на відповідному рівні; сприяння задоволенню інтересів споживачів і стимулювання національного виробника; підтвердження безпечності, екологічності і конкурентоздатності продукції.

Щодо функціональних характеристик стандартизації продукції підприємства, то слід виокремити такі ознаки: усунення технічних бар'єрів у торгівлі; пришвидшення технічного прогресу, що сприяє досягненню оптимальної користі для суспільства; вирішення завдань, які мають на меті підвищення рівня відповідності продукції за допомогою багаторазового використання; урегулювання ряду проблем, які виникають за конфлікту інтересів виробників і споживачів; визначення прогресивних вимог до продукції, які закріплені в нормативно-технічних документах.

Сьогодні стандартизація і сертифікація є одним із діючих засобів забезпечення високоякісної та безпечною продукцією споживачів.

1. Болотніков А. О. Стандартизація та сертифікація товарів та послуг: навч. посібник / А. О. Болотніков. – К.: МАУП, 2005. – 144 с.

2. Добровольська В. В. Правові засади стандартизації та сертифікації в Україні / В. В. Добровольська // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць; редкол.: С. В. Ківалов. – О.: Юридична література, 2008. – Вип. 38. – 340 с.

3. Загуменна О. В. Роль стандартизації у підвищенні якості продукції / О. В. Загуменна // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: збірка наукових праць. – Х.: Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – 244 с.

4. Іваненко Л. Реалізація права споживачів на придбання товару належної якості / Л. Іваненко, О. Язвінська // Право України. – 2003. – № 8. – С. 73–77.

5. Кислицин В. О. Розвиток систем управління якістю на підприємстві: монографія / В. О. Кислицин. – Донецьк: НАН України; Ін-т економіки пром-сті, 2009. – 188 с.

6. Куйбіда М. С. Удосконалення управління якістю на підприємствах та організаціях: монографія / М. С. Куйбіда. – Рівне: ПП ДМ, 2011. – 160 с.

7. Про стандартизацію і сертифікацію: Декрет Кабінету Міністрів України від 10 травня 1993 року № 46-93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/46-93>.

8. Про стандартизацію: Закон України від 15 січня 2015 року № 124-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>.

9. Тарасова В. В. Метрологія, стандартизація і сертифікація: підручник / за заг. ред. В. В. Тарасової. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 264 с.

10. Шаповал М. І. Основи стандартизації, управління якістю і сертифікації: підручник / М. І. Шаповал. – К., 2002. – 174 с.

Яновицкая Г. Б., Верхола Ю. В. Стандартизация и сертификация как средства обеспечения безопасности и качества товаров, работ, услуг

Рассмотрены особенности стандартизации и сертификации как средства обеспечения безопасности и качества товаров, работ, услуг. Определены преимущества, с помощью которых стандартизация и сертификация влияют на качество и безопасность товаров. Их основной функцией является защита человека, его имущества и природной среды от негативных последствий современного научно-технического развития, недобросовестных производителей и продавцов, а также создание условий для честной конкурентной борьбы.

Ключевые слова: стандартизация, сертификация, качество продукции, безопасность продукции.

Yanovytska G. B., Verhola U. V. Standardization and certification as agents for safety and quality provision of goods, works, services

Standardization of production is the establishment and application of uniform rules for ordering, legalization and implementation of indicators and standards of quality and safety of products, as well as working in manufacturing processes and operations in accordance with these requirements. It is a key element of specific management that most affect the continued provision of production and delivery to market of competitive products.

All the regulations on standardization (standards, rules, regulations, conditions, etc.) should be directed to the result of standardization – products, goods, works, services and others. These standards are an example of the quality standard for manufacturers. Any deviations cause the non-standard products. At the same time there is provided products' classification according to their quality, sharing it into categories, grades and classes. Production of lower class or grade has a lower realizable price, which affects the results of business enterprises.

Certification is the basis for state regulation of security products and services. Its main function is to protect people, their property and the environment from the negative effects of modern scientific and technological development, from unscrupulous manufacturers and sellers, as well as to create conditions for fair competition.

Certification aims to: protect consumers; assistance to consumers in competent choice of products; confirmation of quality products that are declared by the manufacturer; creating conditions for economic participation of individuals in international, economic, scientific and technical cooperation and international trade; preventing the sale of products hazardous to life, health and property of citizens, environment.

The certificate confirms the safety and environmental safety of products for consumers, and production safety to the environment. It promotes participation of businesses in the international economic cooperation.

Key words: *standardization, certification, product quality, product safety.*

Стаття надійшла 21 квітня 2015 р.